

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь бакалавр

на тему:

**«ОРГАНІЗАЦІЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЛЮДЯМ
ПОХИЛОГО ВІКУ»**

Виконав: здобувач III курсу, групи Р/33
спеціальності 231 Соціальна робота
Освітня програма «Соціальна робота
(Соціально-психологічне консультування)»

Вовкотруб О. О.

Керівник:

доктор філософії Максим СКОЧКО

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент

Ірина АЛБУЛ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ	6
1.1. Соціальна робота з людьми похилого віку.....	6
1.2. Соціальні проблеми людей похилого віку.....	13
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЛЮДЯМ ПОХИЛОГО ВІКУ	22
2.1. Особливості надання соціальних послуг людям похилого віку.....	22
2.2. Нормативно-правове забезпечення надання соціальних послуг людям похилого віку.....	27
ВИСНОВКИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	35

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблеми соціальної допомоги людям похилого віку набувають особливої уваги у зв'язку із збільшенням частки людей похилого віку у складі населення.

В умовах здійснення реформ у соціальній сфері державна соціальна політика спрямована на створення умов для досягнення високого рівня життя громадян шляхом підвищення якості соціальних послуг відповідно до потреб їх користувачів. Зріст чисельності людей похилого віку вимагає корінної зміни соціальної політики у відношенні цієї соціально незахищеної категорії суспільства.

Важливою соціальною проблемою сьогодення є процес старіння, який у значній мірі залежить від рівня суспільно-економічного розвитку держави. Старіння є невід'ємним елементом розвитку особистості. В онтогенезі людини виділяють періоди дитинства, юності, зрілості та старості. Межа між періодом зрілості та початком старості майже неловима, що обумовлює розбіжності у визначенні віку, з якого починається старість [11].

Проявом соціальної відповідальності сучасної держави є дотримання гарантій та виконання соціальних зобов'язань стосовно громадян похилого віку. Забезпечуючи реалізацію принципів солідарності поколінь та гуманності у життєдіяльності суспільства на своїй території, поважаючи внесок, зроблений старшими поколіннями у розвиток країни, держава створює умови, за яких особи, що дожили до похилого віку, можуть розраховувати на підтримку і допомогу. Такі підтримка і допомога означають і надання соціальних послуг особам похилого віку. Люди похилого віку – одна з найбільш чисельних категорій отримувачів соціальних послуг в Україні, що зумовлюється як особливостями самого періоду життя цих людей, так і збільшенням у структурі населення осіб віком 65 років і старше [4, с 976-985].

Постійне удосконалення системи надання соціальних послуг в Україні здійснює вплив на організацію соціальної роботи для людей похилого віку. Соціальна робота з людьми похилого віку розглядається як комплекс різноманітних заходів економічного, правового, освітнього, медичного спрямування, які передбачають підтримку належного рівня життєдіяльності людей літнього віку [7, с 17-19].

Питанню здійснення соціальної допомоги присвячено увагу таких вчених, як О. Кравченко [16], О. Безпалько [3, с 103-111], Г. Слосанська [44], І. Зверева [10], А. Капська [12], Т. Семигіна [36, с. 105-106; 37; 38, с. 33-35; 39, с. 119-121], В. Сидоров [40], Г. Кучер [15], І. Титаренко [51], Л. Тюптя [54], Е. Лібанова [19], О. Палій, В. Скуратівський [43], Н. Коляда [59, с. 421-430] та ін.

Враховуючи актуальність теми дослідження, її наукову не розробленість зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи **«Організація надання соціальних послуг людям похилого віку»**.

Мета дослідження: на основі здійснення теоретичного обґрунтування наукової проблеми визначити організаційні засади надання соціальних послуг людям похилого віку.

Об'єктом дослідження є соціальне обслуговування людей похилого віку в сучасних умовах.

Предметом дослідження – організація надання соціальних послуг людям похилого віку.

Відповідно до мети дослідження визначено **основні завдання:**

1. Розкрити зміст соціальної роботи людей похилого віку.
2. Проаналізувати соціальні проблеми людей похилого віку.
3. Здійснити аналіз особливостей надання соціальних послуг людям похилого віку.
4. Дослідити нормативно-правове забезпечення надання соціальних послуг людям похилого віку.

Для розв'язання зазначених завдань застосовано такі **методи**

дослідження:

теоретичні – аналіз наукової літератури з проблеми дослідження для обґрунтування основних питань організація надання соціальних послуг людям похилого віку; аналіз та узагальнення наукової інформації з проблеми дослідження;

емпіричні – порівняння, узагальнення наукових даних для надання соціальних послуг людям похилого віку.

Теоретична значущість кваліфікаційної роботи полягає у з'ясуванні теоретичних засад організації надання соціальних послуг людям похилого віку.

Практична значущість отриманих результатів полягає у детальному аналізі існуючої системи надання соціальних послуг людям похилого віку, виявленні основних засад надання соціальних послуг.

Апробація результатів. Матеріали дослідження були обговорені та схвалені на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, студентській науково-практичній конференції в м. Умань.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано тези: Вовкотруб О. О. Організаційні засади надання соціальних послуг людям похилого віку. *Проблеми та перспективи соціальної роботи та психології в умовах війни* : матеріали II-ої Всеукр. студент. науково-практ. онлайн-конф., м. Умань, 2 берез. 2023 р. Умань, 2023. С. 158–159.

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ

1.1. Соціальна робота з людьми похилого віку

Сьогодні проблема покращення соціального обслуговування та забезпечення достатнього рівня життя людей похилого віку займає вагомe місце в системі соціального захисту населення. Початок ХХІ століття характеризується процесом стрімкого зросту демографічного старіння населення, що передбачає наявність високої чисельності людей похилого віку, а отже, кількість людей, що потребують соціальної допомоги дедалі зростає. Саме тому постає гостра необхідність значних змін в організації соціального захисту населення, у розширенні соціальних послуг та удосконаленні механізму соціального обслуговування людей похилого віку [50, с. 113-117].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, особами похилого віку вважаються люди віком від 60 до 75 років. Таких у світі понад 630 мільйонів, тобто майже кожна десята людина на Землі. До 2050 року їхня кількість у багатьох розвинених країнах збільшиться вдвічі, а загальна кількість складе 2 мільярди осіб [2, с 13-17].

Демографічні дані говорять про те, що відбувається тенденція зростання кількості людей похилого віку, і в суспільстві спостерігається дискримінація людей за віком, тобто неприйняття молодим і сильним поколінням старих і слабких. Тому з року в рік соціальна робота з людьми похилого віку набуває дедалі більшої актуальності, стає значущою і невід'ємною частиною соціальної політики. Люди похилого віку потребують підтримки, захисту, допомоги та піклування для того, щоб повноцінно функціонувати в суспільстві, не бути ізольованими від суспільства і не стати тягарем для оточуючих. Саме тому необхідно працювати і вдосконалювати діяльність у сфері соціальної роботи з людьми

похилого віку, розробляти нові принципи, форми та методи роботи з цією категорією українського суспільства [18, с. 65-70].

Як свідчать данні Державної служби статистики України, кожен 5-й мешканець – це особа похилого віку. Період старості тісно пов'язаний зі зміною соціального статусу людини. Відбувається припинення активної трудової діяльності, звуження кола спілкування, втрата когось із близьких або друзів. Звідси – самотність, відчуття непотрібності свого існування [2, с 13-17].

В сучасних умовах життя люди похилого віку зіштовхуються з такими проблемами, як: матеріальними, економічними, побутовими та психологічними, які ставлять їхнє життя на рівень виживання. Дані проблеми виникають тому, що більшість людей похилого віку залишаються самотніми, відчувають труднощі через відсутність підтримки від близьких людей, стають хворобливими, немічними. Соціальна політика в країні є недосконалою і не в змозі задовольнити всі потреби людей похилого віку. Проблеми осіб даної вікової категорії населення є актуальними і потребують невідкладного вирішення з боку держави, суспільства та оточуючих людину похилого віку осіб [57].

Похилий вік породжує ряд проблем: медичні, психологічні, економічні, соціальні, побутові та ін. Так, близько 80% пенсіонерів живуть за «межею бідності», їм недоступне якісне медичне обслуговування, мають незадовільні житлові умови. До психологічних проблем відноситься страх великої залежності від інших людей, погіршення фізичного та психічного здоров'я, погіршення пам'яті, втрата привабливості, страх старості та смерті тощо [2, с 13-17].

Соціальна робота з людьми похилого віку багатопланова і багатоаспектна. Вона торкається таких сфер життєдіяльності, як здоров'я, фінанси, організація дозвілля, подолання криз, формування «Я-концепції», і тут вирішального значення для соціальних працівників набувають знання про психологічні особливості людей даного віку, їхні потреби та можливості [57].

Робота з людьми похилого віку здійснюється на двох рівнях [18, с. 65-70]:

1. Макрорівень [18, с. 65-70]:

– формування соціальної політики з урахуванням інтересів людей похилого віку [18, с. 65-70];

– створення пенсійних та інших фондів підтримки [18, с. 65-70];

– формування комплексної системи соціального страхування [18, с. 65-70];

– медичного, психологічного та консультаційного обслуговування [18, с. 65-70].

2. Мікрорівень [18, с. 65-70]:

– вивчення умов життя людей похилого віку [18, с. 65-70];

– вивчення рівня та якості надання їм соціальної допомоги [18, с. 65-70].

Соціальна допомога людям похилого віку — це забезпечення у грошовій чи натуральній формах, у вигляді послуг чи пільг, які надаються із урахуванням законодавчо закріплених державою соціальних гарантій із соціального забезпечення. Соціальна допомога має характер періодичних чи разових доплат до пенсій і допомог, натуральних видач та послуг з метою надання адресної, диференційованої підтримки різним категоріям літніх людей, ліквідації чи нейтралізації критичних життєвих ситуацій, які викликані важкими соціально-економічними умовами життя [46].

Люди похилого віку мають право на повноцінне життя. І це стає можливим лише в тому випадку, якщо вони самі беруть активну участь у вирішенні питань, що їх безпосередньо стосуються. Важливу роль у вирішенні подібного роду завдань у нинішній час відіграють групи взаємодопомоги [18, с. 65-70].

Групи взаємодопомоги – це невеликі, прив'язані до певного місця проживання групи, члени яких, маючи загальні проблеми, допомагають один одному. Такі групи, як свідчить практика, складаються з 5-7 осіб, які живуть поблизу і мають періодичні контакти [57].

Соціальна робота з людьми похилого віку допускає також використання трьох фундаментальних принципів: вивчення індивіда в його соціальному середовищі; розуміння психосоціального становлення та розвитку особистості як довічного процесу; врахування соціокультурних чинників у формуванні та розвитку особистості [57].

В Україні соціальна робота з людьми похилого віку знаходяться в центрі уваги багатьох соціальних інститутів, дослідницьких програм, які спрямовані на забезпечення рівня життя людей похилого віку. Збільшення частки населення людей похилого віку вимагає перегляд проблеми пов'язаної із задоволенням потреб цієї верстви населення [13].

Одним із головних сучасних завдань нашого суспільства є створення умов гідного життя літнім людям, які становлять нині п'яту частину населення країни. Саме тому соціальна робота з людьми похилого віку посідає значне місце в системі соціального обслуговування населення України [21].

Негативним є той факт, що близько 50 % старих людей після першого контакту з чиновниками системи соціального захисту не приходять за соціальною допомогою повторно, тому що в них залишається почуття гіркоти й образи. Одна з причин виникнення цього почуття – недостатнє фінансування державою соціальних послуг для малозабезпечених шарів населення [24, с. 157-165].

Соціальні послуги – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, які спрямовані на індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Система надання соціальних послуг складається з таких секторів: державного, до якого входять суб'єкти, що надають соціальні послуги, які знаходяться у державній власності і підпорядковані; комунального, який включає установи і заклади комунальної власності, які надають соціальні послуги та знаходяться в підпорядкуванні відповідних органів місцевого самоврядування, наділених повноваженнями створювати

такі установи, заклади та управляти ними; недержавного, до якого відносяться громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг; управління недержавним сектором здійснюється в порядку, визначеному законодавством та відповідними статутами [9].

Більша частина людей похилого віку, з якими ведеться соціальна робота в різних її видах, виражає свою щирю вдячність соціальним працівникам, високо оцінює їхню працю. Однак нерідким є і недоброзичливе відношення, підозрілість, невдоволення послугами, що робляться. Іноді прибігають і до надмірного замилювання, вихвалювання соціального працівника, щоб домогтися від нього тих послуг, що не входять у перелік виконуваних обов'язків [24, с. 157-165].

Соціальна робота, як вид професійної діяльності, включає в себе соціальну роботу з людьми похилого віку. Оскільки наразі спостерігається зростання числа людей похилого віку в суспільстві, соціальна робота з цією категорією є необхідною для їх повноцінного функціонування та запобігання розвитку економічних, побутових, психологічних та духовних проблем. Тому необхідно, щоб соціальна робота в даному напрямі розвивалась, вдосконалювалась та набувала більших обсягів, які охоплювали б усі сфери життєдіяльності людини похилого віку, а це дало б змогу підвищити активність даної вікової групи, зменшити їхню ізоляцію від суспільства та деградацію як суспільно корисних громадян, які можуть розвиватися. Саме тому соціальна робота має бути спрямована на підтримку, супровід, захист, допомогу та піклування про людей похилого віку [57].

Висвітлюючи систему життєдіяльності людей похилого віку, слід зазначити, що стиль життя та сфери діяльності люди похилого обирають такий, який для них є найбільш прийнятним і вони є його творцем. Саме від вибору залежить, як вони проводитимуть свій вільний час, що їм цікаво і чим займатися. Адже перед людиною похилого віку в цей період життя

постає вибір: жити спогадами про минуле чи жити сучасним і майбутнім та брати активну участь у взаємодії з оточуючими та навколишнім світом. Саме об'єктивний вибір допомагає їм позбутися відчуття самотності та непотрібності і віднайти сенс життя [57].

Точне і повне знання особливостей впливу соціально-психологічних і біологічних факторів на процес старіння особистості дасть змогу направлено змінити умови, спосіб життя людей похилого віку таким чином, аби сприяти оптимальному функціонуванню їх особистості і формами та методами соціальної роботи здійснювати стримуючий вплив на процес їх старіння [57].

Виділяють термінову соціальну допомогу, адресну соціальну допомогу, бригадну соціальну допомогу для важкохворих [46].

Термінова соціальна допомога — це надання допомоги разового характеру людям похилого віку, які її гостро потребують. Вона включає разове забезпечення безкоштовним гарячим харчуванням чи продуктовими наборами; забезпечення одягом, взуттям, предметами першої необхідності; разове надання матеріальної допомоги; сприяння в отриманні тимчасового житла; надання екстреної соціально-психологічної підтримки за Телефоном довіри і юридичної допомоги у межах компетенції служби [46].

В окремих великих містах України у підпорядкуванні органів соціального захисту населення перебувають соціальні аптеки, соціальні лікарні. До них слід додати соціальні їдальні, спеціалізовані магазини, будинки побуту та інші життєво важливі заклади для престарілих людей, які почали створюватися в останні роки. Працюють перукарні, майстерні з ремонту побутової техніки, пункти прокату, які надають пенсіонерам послуги за прийнятними цінами [46].

Адресна соціальна допомога надається літнім людям, які перебувають в особливо складній життєвій ситуації. Їх відвідують соціальні працівники, які надають необхідну побутову чи соціально-психологічну допомогу [46].

Бригадна форма допомоги важкохворим пенсіонерам — це комплексне обслуговування з надання соціальних і медичних послуг. Соціальні працівники надають пенсіонерам послуги побутового характеру, а медичні сестри здійснюють сестринський догляд [46].

В Україні існують такі моделі соціального обслуговування людей похилого віку як [53]:

1. Соціальне обслуговування вдома.
2. Напівстаціонарне обслуговування у відділеннях денного (нічного) перебування закладів соціального обслуговування.
3. Стаціонарне соціальне обслуговування в будинках-інтернатах, пансіонатах.
4. Соціально-консультативна допомога.
5. Надання житлової площі в спеціалізованих будинках для старих, як одиноких (самотніх) людей, так і подружніх пар.
6. Невідкладна соціальна допомога.
7. Адресований соціальний захист.
8. Центри соціального обслуговування та реабілітації інвалідів і старих; кімнати медико-соціальної допомоги за місцем проживання тощо [53].

Держава забезпечує право на отримання гарантованих законодавством встановлених розмірів пенсій, допомоги, певних видів натурального забезпечення, а також послуг і пільг (у відповідності до закону про соціальні послуги) [45, с. 115-119].

Питання додаткового підвищення рівня забезпечення та розширення можливостей обслуговування вирішують на місцях, враховуючи перспективи і умови регіону, а також, яка частка бюджету регіону виділяється на соціальне забезпечення населення [45, с. 115-119].

Соціальний захист людей похилого віку в Україні забезпечується мережею інституцій [53]:

- Міністерство соціальної політики [53];

- Пенсійний фонд [53];
- управління, комісії, комітети соціального захисту населення місцевих рад і держадміністрацій[53];
- територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг) [53];
- установи, заклади і підприємства сфери управління Міністерства соціальної політики, які здійснюють соціальний захист людей похилого віку, інвалідів, ветеранів війни і праці (будинки-інтернати, санаторії та пансіонати, підприємства Українського протезного концерну «Укрпротез», науково-дослідні інститути, які вивчають проблеми старіння, служби медико-трудової експертизи, різноманітні недержавні фонди, товариства, організації) [53].

Отже, соціальна робота з людьми похилого віку є однією із найактуальніших і водночас складних як у фізичному, так і в психологічному плані. Розвиток соціальної роботи з людьми похилого віку відбувається відповідно до чинного законодавства. В умовах сьогодення зростає потреба в громадських організацій та благодійних фондах, що реалізують соціальні інноваційні проєкти з урахуванням кращих закордонних практик.

1.2. Соціальні проблеми людей похилого віку

В сучасних умовах життя люди похилого віку зіштовхуються з багатьма проблемами, а саме: матеріальними, економічними, побутовими та психологічними, які ставлять їхнє життя на рівень виживання. Дані проблеми виникають тому, що більшість людей похилого віку залишаються самотніми, відчують труднощі через відсутність підтримки від близьких людей, стають хворобливими, немічними. Соціальна політика в країні є недосконалою і не в змозі задовольнити всі потреби людей похилого віку. Проблеми осіб даної вікової категорії населення є актуальними і

потребують невідкладного вирішення з боку держави, суспільства та оточуючих людину похилого віку осіб [11].

В нашій державі основними напрямками соціального захисту літніх людей є соціальне забезпечення та соціальна допомога. В їх завдання входить реалізація системи заходів, спрямованих на захист матеріального становища, надання грошової і матеріальної допомоги, зміцнення системи соціального обслуговування клієнтів, а також сукупність соціальних послуг, які надаються громадянам похилого віку вдома та у спеціалізованих державних закладах і структурах, що діють за підтримки органів місцевого самоврядування [42, с. 82-84].

До початку ХХІ століття вже накопичилося чимало наукових праць у всьому світі, присвячених особам поважного віку. Ще їх образно називають людьми третього віку або третього покоління, щоб не ображати даремно та безглуздо епітетом «старий». Про старих людей і старість склалися легенди. Їм присвячувалося багато художніх творів і філософських трактатів різноманітних авторів, починаючи від біблейських мудреців і древніх мислителів аж до сучасних учених і письменників [34].

Наслідки старіння суспільства є предметом вивчення багатьох фахівців і суспільних діячів, учених, практиків, політиків, економістів, соціологів [47].

Проблеми людей третього покоління здавна цікавили людство. Мова іде про людей літнього та похилого віку. Деякі з них навіть не знають, наприклад, який у них повинен бути в залежності від віку нормальний артеріальний тиск. Адже не всі вони почувають себе старими [34].

Старість як період життя людей вбирає в себе багато корінних проблем як медичної сфери, так і соціальної, психологічної та побутової. Це пояснюється тим, що люди похилого віку відносяться до категорії «маломобільного» населення і є найменш захищеною, соціально-вразливою частиною суспільства. Це пов'язано, насамперед, фізичним станом, із захворюваннями, зі зниженою руховою активністю. Крім цього, соціальна

незахищеність людей похилого віку пов'язана з наявністю у багатьох із них психічних розладів, що відбивається на їхньому відношенні до суспільства, й ускладнює адекватний контакт з ним [41].

Одним з головних сучасних завдань нашого суспільства є створення умов гідного життя літнім людям, які становлять нині п'яту частішу населення України. Саме тому соціальна робота з людьми похилого віку посідає пріоритетне місце в системі соціального обслуговування населення України [23, с. 18-22].

Поняття «людина похилого віку» в Україні асоціюється з настанням пенсійного віку (55 років для жінок і 60 – для чоловіків). Часто вживається термін «літні люди», який у більшості випадків має те ж саме значення, що і люди похилого віку [23, с. 18-22].

Статистика показує, що близько 50% старих людей після першого контакту з чиновниками системи соціального захисту не приходять за соціальною допомогою повторно, тому що в них залишається почуття гіркоти й образи. Одна з причин виникнення цього почуття – недостатнє фінансування державою соціальних послуг і пільг для малозабезпечених шарів населення, відсутність строгого обліку адресності соціального захисту [23, с. 18-22].

Психологічні проблеми виникають при зміні звичного способу життя й спілкування у зв'язку з виходом на пенсію, при настанні самотності в результаті втрати дружина або чоловіка, при загостренні характерологічних особливостей у результаті розвитку склеротичного процесу. Все це призводить до виникнення емоційно-вольових розладів, розвитку депресії, змін настрою. Зниження життєвого тону, що лежить в основі всіляких недуг, у значній мірі викликається психологічним фактором – песимістичною оцінкою майбутнього, безперспективним існуванням.

Головні труднощі, як вважають більшість авторів пов'язані з неможливістю продовжувати незалежне й активне життя в старості, що викликано, насамперед припиненням або обмеженням трудової діяльності,

переглядом ціннісних орієнтирів, самого способу життя й спілкування, а також виникненням різних труднощів як у соціально-побутовій, так й у психологічній адаптації до нових умов [8].

Підвищена соціальна вразливість літніх громадян пов'язана також і з економічними факторами: невеликими розмірами одержуваних пенсій, низькою можливістю працевлаштування [11].

Розвиток соціального захисту населення спричинив активну нормотворчу діяльність у цій сфері. Уже прийнято багато законів та відповідних правових актів. Вивчення зарубіжного досвіду різних структур соціальної сфери з надання допомоги вразливим верствам населення дало змогу створити в Україні розгалужену мережу соціальних служб, перепрофілювати діяльність структурних підрозділів Міністерства праці та соціальної політики України, розширити компетенції інших відомств цієї сфери, зокрема, органів міністерства охорони здоров'я [11].

Органи охорони здоров'я надають людям похилого віку лікувально-профілактичну допомогу, забезпечують встановлення відповідних груп інвалідності, а також надання слухових апаратів та інших засобів медичної реабілітації, лікарських засобів. Правове регулювання соціальної роботи є безпосереднім або опосередкованим, воно стосується як діяльності самих соціальних працівників, прав клієнтів на отримання різного роду послуг, так і дотичне до різних аспектів управління соціальною сферою [11].

Соціальні проблеми людей похилого віку умовно можна поділити на групи [17, с. 156-158]:

1. Матеріально характеру:

- низький рівень пенсій;
- втрата матеріальних заощаджень;
- приватна власність, житло і доходи;
- трудова зайнятість [17, с. 156-158].

2. Медико-соціальної реабілітації:

- повна або часткова втрата здатності до самообслуговування, пересування, орієнтування, спілкування, контролю за своєю поведінкою, а також до участі в трудовій діяльності [17, с. 156-158].

3. Психологічного благополуччя:

- рольова невизначеність внаслідок виходу на пенсію;
- втрата звичних соціальних ролей – годувальника сім'ї, трудівника на виробництві, члена трудового колективу, друга, партнера, батька тощо. Звуження кола спілкування (обмеження контактів у професійному, товариському, родинному, сімейному середовищі), самотність. Усвідомлення невідворотності фізичних проблем, почуття безпорадності [17, с. 156-158].

Люди похилого віку потребують підтримки, захисту, допомоги та піклування для того, щоб повноцінно функціонувати в суспільстві, не бути ізольованими від суспільства і не стати тягарем для оточуючих. Саме тому необхідно працювати і вдосконалювати діяльність у сфері соціальної роботи з людьми похилого віку, розробляти нові принципи, форми та методи роботи з цією категорією українського суспільства [11].

Особливу увагу слід звернути на страхи людей похилого віку. Дослідники описують посилення страхів біологічного типу, пов'язаних із наростаючою безпорадністю і процесами в'янення функцій власного організму. Наступне, що можна відзначити, це або категоричне уникнення людьми немолодого віку теми смерті, або постійне звернення до неї у формі «скоріше б померти, вже набридло жити» і т. д. [11].

Тенденція росту чисельності людей похилого віку вимагає корінної зміни соціальної політики у відношенні цієї, найбільше соціально незахищеної категорії суспільства, особливо зараз, в умовах переходу до ринкової економіки. Характеризуючи категорію людей похилого віку як соціальну або вірніше, як соціально-демографічну, необхідно приймати в увагу вікові особливості усередині самої групи людей [23, с. 18-22].

Розглядаючи соціальне функціонування людей похилого віку слід звернути увагу на те, що люди похилого віку часто скаржаться на самотність, проте самі ж і прагнуть усамітнитися, рідко заводять знайомства. Самотність у старості – поняття, далеко не однозначне і, власне кажучи, має соціальний зміст: самотність як соціальний стан, що відображає психофізичний статус літньої людини, який ускладнює налагодження нових і підтримання старих контактів і зв'язків; самотність як відсутність родичів, дітей, онуків, подружжя, а також окреме проживання від молодих членів родини; самотність як повне позбавлення людського спілкування для багатьох старих людей, які мешкають у родині; самотність як самостійний спосіб життя – фізичний стан, що активно обирається самою особистістю з огляду на свій характер і психічне здоров'я на основі прагнення відгородитися від оточення, бажання захистити свій спосіб життя, внутрішній світ, незалежність і стабільність від вторгнення сторонніх і навіть близьких родичів. Суб'єктивне почуття самотності та самоізоляція викликає стан глибокої незадоволеності життям і нерідко служать причинами самогубства людей похилого віку [11].

На жаль, типовим явищем для багатьох пенсіонерів є те, що літні люди не завжди розуміють основний фізіологічний принцип: відпочинок має сенс тільки в поєднанні з діяльністю, що ритмічно перемежається. Під час відпочинку організм ніби позбавляється від «продуктів утомлюваності» та наповнюється енергією для нових зусиль. Постійне ухиляння від будь-якого напруження не є відпочинком. Бездіяльність надзвичайно шкідлива для здоров'я, а в старому віці дуже швидко призводить до фізичного та розумового старіння.

Нормальна, здорова людина завжди проявляє цікавість до оточуючого світу та прагнення до тої чи іншої діяльності. Відсутність у людини таких проявів свідчить про якісь порушення в ритмі та стилі його життя. Як кажуть спеціалісти, в цьому може проявлятися вроджений дефект психіки. Але частіше за все в подібних випадках дається взнаки вплив застарілих

шкідливих звичок до тютюну та алкоголю, негативних сімейних виховних прикладів, неправильного харчування, упущень особистої гігієни тощо. Від цих факторів страждає як тіло, так і розум, що проявляється в загальному зниженні життєвої енергії, в нестачі ентузіазму та бажання трудитися [34].

Основним завданням соціально-педагогічної діяльності різних служб є допомога літнім людям у подоланні замкнутого життя, наповнення існування новим змістом, формування активного способу життя, частково втраченого у зв'язку з виходом на пенсію. Останнім часом активно розвиваються різні форми професійної перепідготовки пенсіонерів на базі вищих та середніх навчальних закладів. Заняття з освоєння навичок роботи па комп'ютері, тренінги різних психологічних навичок - все це знаходить відгук у середовищі людей, які вже вийшли на пенсію, але ще зберегли фізичні та емоційні сили, створюючи середовище спілкування однолітків, сприяючи підтримці активності, а часто і розвитку раніше нерозкритих талантів і здібностей [48].

Особливе значення в якості фактора, що протистоїть інволюції в цілому і сприяє активному довголіттю людини, має його творча діяльність. Високий творчий потенціал в період геронтогенеза зумовлений низкою факторів, у тому числі психологічних, які діють протягом усього життєвого шляху людини. До числа найбільш типових особливостей творчих людей відноситься широта їхніх інтересів. У осіб, що займаються творчою працею, відбувається мобілізація різних функцій, включення їх у загальну структуру інтелекту як цілісного утворення, стійко протистоїть процесу старіння. Творча діяльність певною мірою виступає фактором не тільки психологічного та соціального, а й біологічного довголіття [48].

Не менш гострою проблемою літніх людей є обмеження життєдіяльності, під яким розуміється повна або часткова відсутність у людини здатності або можливості здійснювати самообслуговування, пересування, орієнтацію, спілкування, контроль за своєю поведінкою, а також займатися трудовою діяльністю. Дана проблема найтіснішим чином

пов'язана з якістю матеріальної забезпеченості літньої людини. Літні люди стурбовані своїм матеріальним становищем, рівнем інфляції, високою вартістю медичного обслуговування, розміром пенсії та ін. У вирішенні цієї проблеми першорядне значення набуває вдосконалення системи соціальної реабілітації, соціальної допомоги старим, обслуговування та патронатного супроводу [48].

В сучасному суспільстві розповсюджені такі стереотипні погляди стосовно людей літнього віку: усі старі схожі один на одного; люди старого віку соціально ізольовані; більшість з них має слабе здоров'я; звільнення з роботи породжує більше проблем для чоловіків, ніж для жінок; більшість старих людей ізольовані від своїх родин; розумові якості з віком погіршуються [42, с. 82-84].

Унаслідок російського вторгнення літні люди в Україні опинилися перед непропорційно більшою загрозою смерті й поранень, а після переміщення вони не можуть отримати доступ до житла на рівних умовах із іншими [56].

Часто літні люди або залишаються в небезпечних домівках, або ж, коли їм вдалося евакуюватися, опиняються в притулках, що не мають достатніх ресурсів, аби задовольнити їхні потреби, особливо якщо ці люди мають інвалідність. Із притулків людей похилого віку часто переміщають до державних установ. Оскільки зима зі суворими погодними умовами вже на порозі, міжнародна спільнота повинна негайно вжити заходів, аби якомога пришвидшити допомогу для цієї групи населення [56].

Уряд України доклав суттєвих зусиль, щоб евакуювати людей з уражених конфліктом територій, включно з оголошенням обов'язкової евакуації близько 200 тисяч людей з Донеччини в липні [56].

Витрати та логістика, спрямовані на забезпечення житла для людей похилого віку, переміщених війною, не мають лягати на плечі виключно України. Amnesty International закликає інші країни сприяти евакуації літніх

людей до доступного житла за кордоном, де це можливо, при цьому звертаючи особливу увагу на потреби літніх людей із інвалідністю [56].

Міжнародні організації мають робити більше для фінансової підтримки літніх людей, щоб ті могли орендувати житло, а також у співпраці з владою України включити цю категорію населення до пріоритетних груп для отримання житла в новобудовах [56].

Все це спричиняє глибокі моральні та психологічні зрушення, які впливають на фізичне та психічне самопочуття людей літнього віку. Багато людей у цей період переживають глибоку психологічну кризу і не здатні самостійно пристосуватися до змінених умов життєдіяльності [42, с. 82-84].

Отже, можна зробити висновок, що люди похилого віку у своїй життєдіяльності зустрічаються з великою кількістю проблем. Працівнику соціальної сфери потрібно якісно надавати соціальну допомогу даній віковій категорії людей, враховуючи їхні індивідуальні та загальні особливості у вирішенні проблем, створювати сприятливі умови для вирішення проблем людей похилого віку.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЛЮДЯМ ПОХИЛОГО ВІКУ

2.1. Особливості надання соціальних послуг людям похилого віку

Важливим напрямом соціальної політики багатьох країн світу, у тому числі й України, є формування ефективної системи соціального обслуговування людей похилого віку. Зростання кількості людей старшого покоління, які потребують різних видів соціальних послуг, зумовлює потребу у збільшенні їх кількості, видів та диверсифікації шляхів їх надання в умовах обмежених ресурсів, скорочення чисельності активної робочої сили та зuboжіння переважної більшості населення країни [5, с 65-68].

У сучасних умовах загострення соціальних проблем у зв'язку з проведенням в нашій країні радикальних реформ ринкового напрямку та посиленням світової економічної кризи значно підвищується роль соціальних функцій держави. Ідея правової держави, де соціальні пріоритети висуваються на перший план і створюються рівні можливості для всіх громадян, може стати консолідуючою силою українського суспільства. Саме тому сьогодні влада зайнята пошуком оптимальної системи державних засобів забезпечення прав людини і громадянина в Україні, зокрема через систему надання соціальних послуг [26, с. 29-36].

Можливість розвивати та практикувати нові форми роботи, за допомогою яких можна розкрити особистісний та творчий потенціал осіб похилого віку, сприяє активному включенню даної категорії в суспільну діяльність [7, с 17-19].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» соціальними послугами визначається комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або

відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя [32].

Збільшення частки осіб пенсійного віку призводить до збільшення обсягів споживання суспільних ресурсів на соціальне забезпечення в старості. В умовах обмеженості таких ресурсів поширюється бідність та поглиблюється соціальна нерівність за віком. Бідність населення похилого віку зумовлює посилення тиску осіб пенсійного віку на ринок праці та додаткові матеріальні обов'язки працездатного населення. Збільшення частки осіб похилого віку формує специфічні потреби у товарах і послугах, житлі, медичному та соціальному обслуговуванні [5, с 65-68].

В Україні функціонують три моделі соціального обслуговування людей похилого віку: стаціонарна, напівстаціонарна та нестаціонарна [5, с 65-68].

Стаціонарна модель соціального обслуговування передбачає надання соціальних послуг у спеціалізованих будинках, будинках-інтернатах, пансіонатах для ветеранів праці та інвалідів, ветеранів Великої Вітчизняної війни, самотніх осіб та окремих професійних категорії людей похилого віку тощо. У 2012 році мережа стаціонарного соціального обслуговування включала 325 будинків-інтернатів, у тому числі 74 будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів та 39 пансіонатів для ветеранів війни та праці, яка майже повністю задовольняє потребу населення у стаціонарному догляді [5, с 65-68].

Напівстаціонарна модель соціального обслуговування забезпечує надання послуг у відділеннях денного та нічного перебування, реабілітаційних центрах, медико-соціальних відділеннях, центрах соціального обслуговування [5, с 65-68].

Нестаціонарна модель соціального обслуговування – це соціальне обслуговування за місцем проживанням, термінове соціальне обслуговування, соціально-консультативна допомога, соціально-психологічна допомога [5, с 65-68].

Надання якісної та дієвої соціальної допомоги особам похилого віку залежить від пошуку, розробки та впровадження інноваційних підходів у соціальній сфері. Соціальними інноваціями вважається впровадження новітніх практик у соціальне обслуговування людей похилого віку, які спрямовані на оптимальне задоволення їх потреб з подальшою перспективою внесення позитивних змін в соціальну роботу з даною категорією населення [7, с 17-19].

Одним із інноваційних підходів надання соціальної допомоги людям похилого віку, які допомагають реалізувати свій потенціал, стало створення та реалізація соціальних проєктів. Головна мета яких полягає у підтримці та покращенні життя особам даної категорії [7, с 17-19].

Власне сутність соціальних послуг полягає в тому, що вони надаються людям, які опинились у біді і не можуть самотійно з цим впоратись [22].

Одне з головних завдань Міністерства соціальної політики та сфери соціального захисту – забезпечити наших громадян своєчасною, доступною, якісною підтримкою, побудувати систему надання соціальних послуг та здійснення соціальної роботи, наближену до кращих європейських практик [22].

Повномасштабне вторгнення російської федерації на нашу землю, запровадження воєнного стану в Україні стало величезним викликом для системи [22].

Сьогодні кожен день, кожна година може бути вирішальною для життя і здоров'я людини. Наприклад, вдома самотніми залишилися громадяни похилого віку, рідні яких виїхали до відносно безпечних територій, і, відповідно, ці громадяни потребували допомоги наших працівників. Тому, організовуючи роботу з надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, Мінсоцполітики рекомендувало місцевим органам влади працювати за механізмом надання соціальних послуг екстрено (кризово), особливо це стосується громадян, які перебувають на територіях ведення бойових дій та внутрішньо переміщених осіб. Така організація

роботи забезпечує оперативне, протягом однієї доби, прийняття рішення про надання соціальних послуг [22].

Відповідно до ухваленого рішення Уряду під час воєнного або надзвичайного стану літнім людям екстрено (кризово) можуть надаватися наступні соціальні послуги [22; 58]:

- інформування, консультування, консультативний кризовий телефон [22; 58];
- надання притулку, нічний притулок, короткотермінове проживання [22; 58];
- екстрене (кризове) втручання [22; 58];
- представництво інтересів [22; 58];
- підтримане проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, бездомних осіб [22; 58];
- соціальний супровід сімей або осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах [22; 58];
- догляд вдома, догляд стаціонарний, денний догляд, денний догляд дітей з інвалідністю, паліативний догляд [22; 58];
- соціально-психологічна реабілітація [22; 58];
- натуральна допомога [22; 58];
- транспортні послуги [22; 58].

Нині за спрощеним алгоритмом догляд удома, догляд у стаціонарній установі, надання притулку, консультування, соціальний супровід сімей з дітьми, натуральна допомога, транспортні послуги. Та фактично будь-які, адже закон про соціальні послуги не встановлює обмежень. Лише в інтернатні заклади на сьогодні за спрощеною процедурою влаштовано майже 4 тисячі осіб [58].

Виявлення осіб у складних життєвих обставинах і тих, що потребують сторонньої допомоги, завжди було головним завданням органів соціальної допомоги. Особливо це важливо в період воєнного стану, зволікання може

коштувати життя. З початком війни в надавачів соціальних послуг значно додалося роботи. Адже частина соціальних працівників евакуювалися, і на тих, хто залишився, лягло подвійне навантаження. Водночас, з очевидних причин, збільшилася кількість одиноких людей. Зросла чисельність внутрішньо переміщених осіб. Тому було вирішено об'єднати зусилля соціальних працівників із волонтерами. Нині громадські організації, просто небайдужі люди об'єднуються і прибирають житло, готують їжу, підтримують одиноких людей [58].

При цьому надавач соціальних послуг вживає заходів із відновлення паспорта або іншого документу, що підтверджує особу людини. Після завершення воєнного стану особа, яка подала заяву, протягом місяця надає уповноваженому органу документи, необхідні для прийняття рішення про надання соціальних послуг, які не було подано раніше [20].

Для того, щоб під час війни розширити можливості для людей отримувати соціальні послуги, Уряд також спростив критерії діяльності надавачів соціальних послуг на час воєнного або надзвичайного стану [20].

Зокрема, вони зможуть залучати до надання послуг працівників і волонтерів, які не мають документів, що підтверджують їхній фаховий рівень. Також не буде прийматись до уваги наявність або відсутність фінансової заборгованості. Натомість, надавачі окремих соціальних послуг, які мають відповідати спеціальним критеріям, повинні підготувати та облаштувати укриття для отримувачів послуг та персоналу [20].

До кола суб'єктів, які можуть виявляти осіб у складних життєвих обставинах, Уряд включив волонтерів, адже здійснюючи волонтерську діяльність, роздаючи гуманітарну допомогу, волонтери можуть виявляти осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, які залишились вдома і потребують сторонньої допомоги [20].

Таким чином, особливість надання соціальних послуг людьми похилого віку полягає у виявленні проблем та прийнятті найефективніших

способів їх усунення з метою створення якісних умов для подальшого розвитку в літньому віці.

2.2. Нормативно-правове забезпечення надання соціальних послуг людям похилого віку

Становлення держави завжди супроводжується складними процесами в соціально-економічному розвитку, що безпосередньо впливає на тенденції формування гуманістичних спрямувань в суспільстві. Період розбудови країни завжди супроводжується соціально-економічними викликами та негараздами, внаслідок чого прослідковується значне збільшення кількості тих категорій громадян, котрі потерпають від ризиків суспільних змін і потребують особливої підтримки держави. Тому першочерговим завданням держави повинно стати створення системи соціального забезпечення, яка відповідатиме засадам соціального розвитку європейської держави і дозволить забезпечити гідне існування населенню України. Вагомою складовою соціального забезпечення населення є система соціальних послуг, яка діє в державі [52, с. 197-202].

Україна має власний шлях розвитку та становлення основ розвитку реабілітаційної допомоги. Із часів становлення незалежності сформовано певну нормативно-правову базу забезпечення функціонування реабілітації як повноцінної галузі відновлення здоров'я [1, с 51-56].

Незважаючи на активне реформування сфери соціального захисту в Україні, потреба у принципових змінах системи соціальних послуг залишається незадоволеною. Вона викликана невідповідністю соціальних послуг новим вимогам та потребам людей. Соціально-економічні зміни, що відбуваються в країні, загострюють або породжують різні соціальні проблеми, наприклад: безпритульність, торгівля людьми, поширення епідемії ВІЛ/СНІД та наркозалежності тощо. Підвищується соціальний ризик для найуразливіших груп людей: інвалідів, дітей, молоді, людей

похилого віку, багатодітних сімей. Це обумовлює актуальність проведеного дослідження [6, с 87-95].

В сучасних умовах багато різновидів соціальних послуг надають недержавні організації та установи, а тому виникає необхідність упорядкування соціальних послуг, узагальнення кращого досвіду їх надання та створення системи соціальних послуг, спрямованої на ефективне задоволення потреб населення. Передусім це стосується людей, які потрапили в складні життєві обставини, що й вимагає від них додаткових зусиль для організації життя, тому що порушений процес їх життєдіяльності як повсякденної діяльності, здатності особи здійснювати діяльність у спосіб та в рамках, звичайних для людини. Щоб реалізувати діяльне функціонування системи соціальних послуг, необхідно здійснити комплексне реформування правового регулювання механізму реалізації соціальних послуг в Україні [52, с. 197-202].

Найвищою цінністю будь-якої держави, є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Отже, кожна держава зобов'язана охороняти ці цінності та забезпечувати їхнє відновлення. Одним із пріоритетних напрямів політики України є соціальне забезпечення та підтримка осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах. Держава декларує виділення матеріальної допомоги, забезпечення притулку та надання інших соціальних послуг для підтримання та відновлення повноцінної життєдіяльності таких осіб, захист їхніх прав та законних інтересів [25].

Стан нормативно-правового забезпечення характеризує упорядкованість та визначеність у будь-якій сфері суспільних відносин, в тому числі і соціально-правових. Надання соціальних послуг громадянам похилого віку в Україні як інститут права соціального забезпечення також володіє своєю специфікою нормативно-правового забезпечення [55, с. 231-239].

Недосконалість системи соціальних послуг в Україні не дозволяє належним чином впроваджувати в життя дієву політику соціального захисту

тих громадян країни, які через складне життєве становище потребують допомоги та посиленої уваги. За останні роки в Україні було прийнято низку законів, якими встановлено державні гарантії щодо надання соціальної допомоги різним категоріям населення [52, с. 197-202].

Розглядаючи нормативно-правове забезпечення надання соціальних послуг громадянам похилого віку в Україні, необхідно усвідомлювати, що воно являє собою зовнішню форму вираження правових норм, що закріплюють межі реалізації права особи похилого віку на отримання соціальних послуг та соціального обслуговування, порядок, підстави, умови та процедуру надання соціальних послуг, а також систему органів та посадових осіб, що уповноважені надавати соціальні послуги літнім людям та їх правомочності у даній сфері, а також основні принципи та засади надання соціальних послуг особам похилого віку в Україні [55, с. 231-239].

У сучасних умовах Україна відмовилась від політики самоізоляції, активно співпрацює з міжнародними організаціями при розробці й прийнятті внутрішніх нормативних актів, використовує вже накопичений досвід інших країн і міжнародно-правові акти [55, с. 231-239].

Стан нормативно-правового регулювання надання соціальних послуг громадянам похилого віку з урахуванням міжнародно-правових норм відображається і в національній системі нормативно-правових актів України [55, с. 231-239].

В Україні сформована сучасна нормативно-правова база з питань соціально-правового захисту літніх людей та надання їм соціальних послуг. Законодавчі акти спрямовані на підтримку громадян похилого віку, повернення їх до самостійного повноцінного життя [49, с. 315-322].

Слід зауважити, що на законодавчому рівні в Україні існує досить розгалужена система нормативно-правових актів, що регулюють порядок та умови надання соціальних послуг літнім людям. У даній сфері слід виділити закони, що вміщують загальні норми щодо права осіб похилого віку на соціальне обслуговування, умови, принципи і порядок його реалізації, а

також нормативне визначення основних правових категорій у даній сфері та охоплюють своїм нормативно-правовим впливом усі категорії літніх людей. Це, зокрема, Конституція України [14], Закони України «Про соціальні послуги» [32] та «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» [29]. Також існують закони, що регулюють додаткові соціальні послуги та умови їх надання для людей похилого віку, що отримали відповідний соціально-правовий статус та підпадають під їх дію. Це Закони України «Про жертви нацистських переслідувань» [27], «Про реабілітацію осіб інвалідів в Україні» [30], «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [33], «Про соціальний захист дітей війни» [31].

Слід зауважити, що Конституція України [14], прийнята 28.06.1996 р. є основним законом усієї системи законодавства. Норми Конституції України визначили ідеї, фундаментальні положення сфери соціального захисту населення та соціального обслуговування. Стаття 46 Конституції України [14] передбачає, що «...громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [14].

Закону України «Про соціальні послуги» [32] визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам та сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах [32]. Незважаючи на відсутність єдиної позитивної оцінки вказаного акту, як з боку науковців так і провідних практичних працівників даної сфери. У Законі наведено нормативні визначення таких понять, як соціальна послуга, складні життєві обставини, соціальне обслуговування, соціальна служба, визначено види

соціальних послуг, основні принципи, порядок, підстави і умови їх надання та отримання [35, с. 859-863].

Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» [29] визначає основні засади державної політики щодо ветеранів праці, інших громадян похилого віку і спрямований на формування в суспільстві гуманного, шанобливого ставлення до них і забезпечення їх активного довголіття [29]. Відповідно до ст. 10 Закону України [29] надано чітке визначення, що громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [28], а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року [29].

Особливе місце в системі нормативного забезпечення права соціального обслуговування людей похилого віку в Україні займають акти Міністерства соціальної політики України. За необхідності Міністерство соціальної політики України видає разом з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади спільні акти. Дуже поширеними видами актів Міністерства та соціальної політики України є роз'яснення, основне призначення яких полягає в тому, що в них вказується, як правильно застосувати окремі норми законів або дається тлумачення певних норм і положень [55, с. 231-239].

Джерелами права соціального обслуговування виступають також нормативні акти міністерств, державних комітетів, інших центральних органів державної виконавчої влади, господарського управління і контролю. Такі акти покликані деталізувати загальні положення, закріплені в законах, постановах і розпорядженнях Кабінету Міністрів України, указах Президента України, присвячених регламентації відносин у сфері соціального обслуговування. У структурі джерел права соціального обслуговування є також нормативні рішення й

розпорядження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [55, с. 231-239].

Процес реформування системи соціальних послуг, яка функціонує в Україні, вимагає ґрунтовного вивчення і переосмислення, базуючись на європейських тенденціях розвитку соціального забезпечення, а також чіткого правового регулювання соціального замовлення в сфері соціальних послуг з врахуванням вимог сьогодення [52, с. 197-202].

Отже, провівши аналіз нормативно-правового забезпечення надання соціальних послуг людям похилого віку, можна дійти висновку, що нормативно-правове забезпечення, що діє у сфері надання соціальних послуг, має як загальний, так і індивідуальний характер. Поняття, засад, принципів, стандартів надання соціальних послуг, регулюються загальними нормативно-правовими актами, що мають сферу впливу на всіх громадян.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота привчена проблемі організації надання соціальних послуг людям похилого віку. Реалізований аналіз дозволив сформулювати наступні висновки:

1. На основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми досліджено зміст соціальної роботи людей похилого віку.

У дослідженні визначено, що проблематика покращення соціального обслуговування та забезпечення достатнього рівня життя людей похилого віку займає вагоме місце в системі соціального захисту населення.

Доведено, що соціальна робота з людьми похилого віку є однією із найактуальніших і водночас складних як у фізичному, так і в психологічному плані. Розвиток соціальної роботи з людьми похилого віку відбувається відповідно до чинного законодавства. В умовах сьогодення зростає потреба в громадських організацій та благодійних фондах, що реалізують соціальні інноваційні проекти з урахуванням кращих закордонних практик.

2. Проаналізувавши соціальні проблеми людей похилого віку встановлено, що в сучасних умовах життя люди похилого віку зіштовхуються з багатьма матеріальними, економічними, побутовими та психологічними проблемами, які ставлять їхнє життя на рівень виживання. Дані проблеми виникають тому, що більшість людей похилого віку залишаються самотніми, відчувають труднощі через відсутність підтримки від близьких людей, стають хворобливими, немічними.

Встановлено, що люди похилого віку у своїй життєдіяльності зустрічаються з великою кількістю проблем. Працівнику соціальної сфери потрібно якісно надавати соціальну допомогу даній віковій категорії людей, враховуючи їхні індивідуальні та загальні особливості у вирішенні проблем, створювати сприятливі умови для вирішення проблем людей похилого віку.

3. Аналіз особливостей надання соціальних послуг людям похилого віку виявив, що важливим напрямом соціальної політики України є формування ефективної системи соціального обслуговування людей похилого віку.

Визначено, що особливість надання соціальних послуг людям похилого віку полягає у виявленні проблем та прийнятті найефективніших способів їх усунення з метою створення якісних умов для подальшого розвитку в літньому віці.

4. Досліджуючи нормативно-правове забезпечення надання соціальних послуг людям похилого віку визначено, що процеси змін системи соціальних послуг, яка функціонує в Україні, вимагає ґрунтовного вивчення і переосмислення, базуючись на європейських тенденціях розвитку соціального забезпечення, а також чіткого правового регулювання соціального замовлення в сфері соціальних послуг з врахуванням вимог сьогодення.

З'ясовано, що нормативно-правове забезпечення, що діє у сфері надання соціальних послуг, має як загальний, так і індивідуальний характер. Поняття, засад, принципів, стандартів надання соціальних послуг, регулюються загальними нормативно-правовими актами, що мають сферу впливу на всіх громадян.

Окреслене нами коло нормативно-правових актів свідчить про достатньо хороший стан нормативно-правового забезпечення надання соціальних послуг громадянам похилого віку, що відображає соціальну сутність і спрямованість діяльності

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у вивченні суб'єктів надання соціальних послуг, окресленні специфіки діяльності, стимулюванні та оптимізації суб'єктів надання соціальних послуг різних форм власності, організаційного, інформаційного та іншого забезпечення їхньої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук О. Нормативно-правове забезпечення реабілітаційної допомоги. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2016. № 3(11). С. 51–56.
URL: <https://sport.vnu.edu.ua/index.php/sport/article/view/1112>.
2. Балдинюк О. Д. Соціальна робота з людьми похилого віку. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери*: матеріали Всеукр. науково-метод. семінарів, м. Умань, 18 квіт. 2018 р. Умань, 2018. С. 13–17.
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка та соціальна робота у сучасному освітологічному просторі. *Освітологічний дискус*. 2011. № 1(3). С. 103–111
4. Горемикіна Ю. В. Значення соціальних послуг для реалізації державних соціальних гарантій та зобов'язань перед особами похилого віку в Україні. *Економіка та суспільство*. 2017. № 13. С. 976–985.
URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/11>.
https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/164.pdf
5. Горішна Н. Особливості споживання соціальних послуг людьми похилого віку у територіальних центрах соціального обслуговування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. № 32. С. 65–68.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_32_25.
6. Гребя Р. В. Нормативно-правове забезпечення реформування системи соціальних послуг в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 3. С. 87–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpdu_2016_3_16.
7. Данько Д. В. Інноваційні підходи до надання соціальних послуг людям похилого віку. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення*: зб. матеріалів VI Міжнар. науково-практ. конф., м. Ніжин, 25 трав. 2022 р. Ніжин, 2022. С. 17–19.

8. Довідник для людей літнього віку : довідник / ред.: В. В. Чайковська, Л. А. Стаднюк ; упоряд.: В. П. Рубцов, С. В. Фіалко. Тернопіль : Терно-граф, 2010. 256 с.
9. Дубич К. Сучасна система надання соціальних послуг України. Київ, 2015. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=821>
10. Зверєва І. Д., Кузьмінський В. О., Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. та ін. Соціальний супровід сімей, що опинились у складних життєвих обставинах: методичний посібник. Київ : ДЦССДМ, 2007. 84 с.
11. Іванова К. С. Особливості надання соціальних послуг в умовах Територіального центру з обслуговування людей похилого віку : Дипломна робота здобувача освітнього ступеня "Магістр". Київ, 2020. 112 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/45381>.
12. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навч.-метод. посіб. Київ : УДЦССМ, 2001. 219 с.
13. Коленіченко І. Деякі особливості соціальної роботи з людьми похилого віку. Київ, 2008. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/3972/1/Kolinishenko.pdf>
14. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.05.2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
15. Кучер Г. М. Соціальна робота з вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Умань, 2019. 301 с. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/03/Дисертація-Кучер.pdf>.
16. Кучер Г. М., Кравченко О. О. До питання задоволення потреб населення у соціальних послугах (з досвіду міста Умань). *East European Scientific Journal*. 2019. № 5. С. 40–45
17. Левченко О. Соціально-психологічні проблеми людей похилого віку. *Двадцять шоста наукова сесія Осередку Наукового товариства ім.*

Шевченка у Черкасах : Матеріали доп. на засід. секцій і коміс., м. Черкаси. Черкаси, 2015. С. 156–158.

18. Ленчук О. М. Специфіка соціальної роботи з людьми похилого віку. *Подільський науковий вісник*. 2017. № 3. С. 65–70.

19. Лібанова Е. М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку ХХІ століття. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 1 (35). С. 9–22.

20. Літні люди та люди з інвалідністю зможуть під час війни отримати соціальні послуги екстрено, протягом 1 дня лише на підставі заяви – Вінницька обласна військова адміністрація. *Офіційний вебсайт – Вінницька обласна військова адміністрація*. URL: <https://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/46799-litni-liudy-ta-liudy-z-invalidnistiu-zmozhut-pid-chas-viiny-otrymaty-sotsialni-posluhy-ekstreno-protiahom-1-dnia-lyshe-na-pidstav-i-zaiavy> (дата звернення: 10.05.2023).

21. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота: підручник. Київ, 2009. 367 с.

22. Міністерство соціальної політики України. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html> (дата звернення: 10.05.2023).

23. Моргай Л. А. Проблеми людей похилого віку. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери*: матеріали Всеукр. науково-метод. семінарів, м. Умань, 18 квіт. 2018 р. Умань, 2018. С. 18–22.

24. Моргай Л. Особливості роботи соціального працівника з людьми похилого віку. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2018. № 2. С. 157–165. URL: <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2018.149234>.

25. Надання соціальних послуг різним групам осіб, які постраждали від торгівлі людьми. URL: <http://www.romny-mcss.edukit.sumy.ua/Files/downloads/%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B2%D0%BB%D1%8F%20%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%8C%D0%BC%D0%B8.pdf>

26. Попова С. М., Попова Л. М. Особливості надання соціальних послуг в Україні. *Європейські перспективи*. 2014. № 10. С. 29–36.

27. Про жертви нацистських переслідувань : Закон України від 23.03.2000 р. № 1584-III : станом на 15 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1584-14#Text> (дата звернення: 10.05.2023).

28. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV : станом на 15 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 10.05.2023).

29. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16.12.1993 р. № 3721-XII : станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text> (дата звернення: 10.05.2023).

30. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV : станом на 1 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 10.05.2023).

31. Про соціальний захист дітей війни : Закон України від 18.11.2004 р. № 2195-IV : станом на 20 січ. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15#Text> (дата звернення: 10.05.2023).

32. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 27 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 10.05.2023).

33. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII : станом на 15 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 10.05.2023).

34. Проблеми людей третього покоління. *Справи Сімейні - Сімейний портал*. URL: <https://familytimes.com.ua/zdoroviy-sposib-zhittya/problemi-lyudey-tretogo-pokolinnya> (дата звернення: 10.05.2023).
35. Рунова Н. О. Джерела (форми) права соціального обслуговування: сучасні тенденції розвитку. *Форум права*. 2011. № 1. С. 859–863. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
36. Семигіна Т. Значення он-лайн опитування для формування соціального капіталу територіальної громади. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії* : матеріали XXXII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Переяслав-Хмельницький 29–30 листопада 2016 р. Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 105–106.
37. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 180 с.
38. Семигіна Т. В. Клієнти соціальної роботи як співдослідники. *Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень* : матеріали міжнародної наукової конференції. Т. 2. Вінниця : МЦНД, 2020. С. 33–35.
39. Семигіна Т. В. Он-лайн технології у практичній соціальній роботі. *Інтернет – освіта – наука – 2016* : збірник праць за матеріалами Десятої міжнародної наук.-практ. конф., м. Вінниця, 11–14 жовтня 2016 р. Вінниця : ВНТУ, 2016. С. 119–121.
40. Сидоров В. Н. Профессиональная деятельность социального работника: ролевой подход. Винница : Глобус-пресс, 2006. 408 с.
41. Сімко Р. Т. Геронтопсихологія : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. 167 с.
42. Скорик Т. В. Соціально-психологічні проблеми літніх людей. *Актуальні дослідження в соціальній сфері* : матер. III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 17 листоп. 2014 р. Одес, 2014. С. 82–84.
43. Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики : навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 200 с.

44. Слозанська Г. І. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2019. 687 с. URL: http://tnpu.edu.ua/naukova-robotadocuments-download/d-58-053-03/Dis_Slozanska.pdf.
45. Сопко Р. І. Потреби людей похилого віку: теоретико-методологічні підходи до дослідження і проблеми реалізації. *Наукові праці*. 2014. Т. 244, №. 232. С. 115-119.
46. Соціальна робота з людьми похилого віку. *Pidru4niki*. URL: https://pidru4niki.com/19940412/sotsiologiya/sotsialna_robota_lyudmi_pohilogo_viku (дата звернення: 10.05.2023).
47. Соціальні проблеми старих людей. *Osvita.UA*. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/29797/> (дата звернення: 10.05.2023).
48. Соціально-психологічні проблеми осіб похилого віку. *Stud*. URL: https://stud.com.ua/47361/pedagogika/sotsialno_psihologichni_problemi_osib_pohilogo_viku (дата звернення: 10.05.2023).
49. Стефанова О. А. Реалізація державної соціальної політики підтримки осіб похилого віку серед ветеранів і дітей війни. *Теорія та практика державного управління*. 2010. № 3. С. 315-322
50. Терещенко І. І., Наумець А. М. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах сучасної України. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право*. 2011. № 3 (11). С. 113–117.
51. Титаренко І. О. Соціальний захист людей похилого віку в Україні: теоретичний аспект. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkpi/soc/2009_4/Titarengo
52. Тищенко О. В. Законодавче забезпечення соціальних послуг в Україні: теоретично-правові проблеми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Т. 1, № 33. С. 197–202. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_33\(1\)_50](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_33(1)_50).
53. Трахова Д. В. Організація соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2017. № 1 (7).

URL: <http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/102>.

<http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/102/134>

54. Тюття Л. Т. Система соціального обслуговування населення. URL: http://pidruchniki.ws/15840720/sotsiologiya/sotsialna_robota_-_yutya_lt

55. Федунів А. Д. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення надання соціальних послуг громадянам похилого віку. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Право*. 2015. № 1(2). С. 231-239. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2015_1\(2\)_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2015_1(2)_38).

56. Через війну Росії українці похилого віку потерпають від ускладнених хвороб і браку доступного житла, – нова доповідь Amnesty International - Amnesty International Ukraine. *Amnesty International Ukraine*. URL: <https://www.amnesty.org.ua/chez-vijnu-rosiyi-ukrayinczi-pohylogo-viku-poterpayut-vid-uskladnennyh-hvorob-i-braku-dostupnogo-zhytla-nova-dopovid-amnesty-international/> (дата звернення: 10.05.2023).

57. Шевчук Н. Специфіка соціальної роботи з людьми похилого віку. *Український науковий журнал "Освіта регіону"*. 2011. № 3. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/597>.

58. Як надаються соціальні послуги під час воєнного стану: роз'яснення. *АрміяInform – Інформаційне агентство АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/09/13/yak-nadayutsya-soczialni-poslugy-pid-chas-voennogo-stanu-rozjasnennya/> (дата звернення: 10.05.2023).

59. Koliada N., Kravchenko O., Nataliia Levchenko. Youth Workers and Innovative Development of Social Work. *Advances in Intelligent Systems and Computing*. 2020. AISC, Vol. 1209. pp. 421–430. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-50791-6_54